

Jordi Cerdà Subirachs

FENOSA I PERUCHO O LES CONVERSES INACABADES, ENTRE ANDRÒMACA I RENÉ⁽¹⁾

Andrés Trapiello va definir Joan Perucho com un escriptor il·lustrat, és a dir, amb una propensió fatal a ser feliç; oposat radicalment a l'escriptor romàntic que ha nascut per a la pena més obscura.⁽²⁾ Evitem la temptació dualista, malgrat que sembla evident, en bona part de l'obra de Perucho –i també en la d'Apel·les Fenosa–, la recerca obstinada de la felicitat, un irreductible vitalisme. Perucho va dedicar a la palmera del jardí del Portal del Pardo del Vendrell, residència d'estiu dels Fenosa, una deliciosa narració integrada a *Gàbia per a petits animals feliços* (Barcelona, 1981). L'arbre, rebatejat amb el rutilant nom d'Andròmaca, se li va afegir un fabulós ocell parisenc que hi feia estada a l'estiu en la seva capçada. A les nits estivals, l'ocell, anomenat René (o Nirto), no s'estava d'entonar uns coneguts versos de la *Chanson d'automne*, de Paul Verlaine, ni de prosseguir les vivaces i saberudes converses que els contertulians de la casa mantenien sota la frescor de les branques de la palmera. Demòcrit, el presocràtic que tant admirava Fenosa, va deixar escrit: «La felicitat és plaer, benestar, harmonia, simetria i ataraxia». La fi del conte sembla intuir-se precisament allò que els grecs van anomenar ataraxia, un equilibri entre l'ànima i el cos per tal d'assolir la suspensió del judici, viure sense preferències: «Tot pren, en aquell moment, un caràc-

ter de dilatada felicitat intemporal.» Per a Fenosa i per a Perucho, i per als nombrosos hostes que s'hi van allotjar, les cases del Vendrell i Albinyana van ser un mirall de la felicitat percaçada, concepte que per a tots dos artistes va ser indissociable a la bellesa i la bondat.

Pocs artistes plàstics catalans han tingut una sensibilitat tan acusada per la poesia com Apel·les Fenosa fins al punt que, per aproximar-se a la seva obra, es fa indestruïble el criteri escultòric o pictòric amb el literari. La trajectòria vital de l'artista sembla que s'encamini cap a aquesta confluència. El seu nom de pila és un homenatge que els seus pares van voler fer a Apel·les Mestres i que, potser, volia predestinar la «gourmandise de poèmes» tal com va dir Jean Cocteau a propòsit de l'escultor. La seva formació a l'Escola Horaciana va imprimir a Fenosa una sèrie de valors on el coneixement es va lligar indefectiblement a l'experiència. Els clàssics grecs i llatins, i els seus mites, van ser viscuts i assimilats en la seva personalitat, un element que no l'abandonarà mai més.

Bona mostra de l'interès d'Apel·les Fenosa per la poesia es palesa amb un corpus líric considerable al voltant de la seva obra, tant en català com en francès. Quantitativament i qualitativa són significatives les aportacions d'algunes de les figures literàries més destacades de la literatura catalana del segle XX: Carles Riba, Josep Maria López-Picó, Josep Carner, Mercè Rodoreda, Tomàs Garcés, Salvador Espriu o Joan Perucho. En francès disposem de textos de Max Jacob, Jules Supervielle, Paul Eluard, Francis Ponge, Jean Cocteau o Roger Caillois.

Quan es dona a conèixer en la segona dècada del segle XX, l'escultor Fenosa explora la superació del noucentisme que el mena a la seva pertinaç recerca cap a formes més personals. El contacte amb l'avantguarda clàssica

parisenca i, també, amb artistes japonesos, acabaran per configurar una personalitat artística singular a cavall de dues ciutats: París i Barcelona. Per bé que intentarà desempallegar-se de qualsevol pertinença grupal, la crítica el situa, en la capital catalana, a l'entorn dels *Evolucionistes* i després, en la francesa, en l'anomenada *Escola de París*.

Joan Perucho neix a Barcelona l'any 1920, quan Apel·les Fenosa ja ha pres rumb a França, una destinació que ja mai més abandonarà. La diferència d'edat entre ambdós, una mica més de vint anys, i els diversos avatars històrics obren una gran distància en la producció artística de l'escultor i de l'escriptor. Perucho, el qual professionalment farà carrera de magistrat, enceta la seva producció com a poeta en llengua catalana amb *Sota la sang* (1947), poemari al qual seguiran: *Aurora per vosaltres* (1951), *El Mèdium* (1954) i *El país de les meravelles* (1956). Una obra construïda, doncs, en la immediata postguerra i a l'empara de revistes literàries de signe divers. De fet, Perucho havia començat a modular la seva veu poètica en castellà en publicacions com *Alerta* (1942-1943) o *Estilo*. Amb tot, el mestratge de Carles Riba fa que decanti principalment la seva producció en català, malgrat que mai renunciarà a la seva condició d'escriptor en dues llengües. En els orígens de la seva trajectòria literària es troba la revista *Ariel*, on es va aplegar l'esplet d'escriptors que inicien la seva obra just després de la Guerra Civil. Remarquem aquest fet perquè serà precisament en aquesta revista impulsada per Josep Palau i Fabre en la qual també participaran alguns autors i artistes de l'exili, com és el cas d'Apel·les Fenosa. La primera volta, doncs, que les trajectòries de Perucho i Fenosa es creuen, sense que, nosaltres sabem, es produís cap intercanvi o relació personal entre tots dos artistes.⁽³⁾

Després de donar-se a conèixer com a poeta a finals de la dècada del cinquanta,

Perucho reimpulsa la seva obra literària. Escriu la narració *Amb la tècnica de Lovecraft* i el 1957 data la seva primera novel·la *Llibre de cavalleries*, una trajectòria, la del fantàstic i del meravellós, que obrirà, potser inopinadament, noves expectatives en la narrativa catalana i espanyola del moment. S'inicia un distanciament provisional del gènere poètic que, de fet, no reprendrà, i de manera intensiva, fins a *Quadern d'Albinyana* (1983). La dècada del seixanta, regida pels valors del realisme o la dimensió social i política de l'home, la poètica de Perucho (com la de J. V. Foix o la de Joan Vinyoli, per posar dos exemples ben diversos) va ser exclosa dels cenacles poètics en aquells moments *à la page*. Els seus versos van haver d'esperar temps més aquiescents per ser reivindicats. Aquesta solitud creativa, l'allunyament a qualsevol estratègia de grup, l'aproxima amb l'actitud personal i artística a Apel·les Fenosa. Com més tard va afirmar el mateix Perucho: «travessava un període eixorc, d'una esterilitat sols trencada per repetits cicles d'articles a diaris i revistes literàries».⁽⁴⁾

Tanmateix, la dècada dels seixanta per a Perucho representa també la seva diversificació en el món cultural català i espanyol on projecta una renovació en la ficció i en el periodisme de l'època. Un discurs narratiu fonamentat en l'erudició més gratuïta i fabulosa, troba subjectes tan diversos com la gastronomia o l'erotisme.⁽⁵⁾ És en aquest període on Perucho assoleix un nom en la crítica d'art i inicia una bibliografia important sobre diverses figures del món plàstic català i universal. Espectador privilegiat, el nostre escriptor va poder observar el declivi de l'art noucentista, els intents per part de la seva generació per connectar-se amb corrents surrealistes tardans o el naixement de l'informalisme matèric. Com ha afirmat Giralte-Miracle, Perucho, crític d'art, no existiria si prèviament no hagués assajat una veu poètica.⁽⁶⁾ La crítica d'art esdevé un camp d'exploració literària de primer ordre,

la qual fuig del convencionalisme del gènere periodístic o acadèmic i té una connexió òbvia amb la seva poètica. La participació de Perucho al setmanari *Destino* en la secció «Invención y Criterio de las artes», col·laboració que va durar tot una dècada: 1960-1969, el va projectar com una de les veus més inquietes i informades del panorama artístic barceloní. Bona part d'aquesta bibliografia, confegida per la sol·licitud del treball periodístic o editorial, es va anar integrant posteriorment en forma de llibre, com *Una semàntica visual*, *Els miralls*, *Cultura i imatge* o *El arte en las artes*.

La coneixença personal entre tots dos artistes l'hem de situar a començament de la dècada dels seixanta. Perucho podria haver contemplat l'obra de Fenosa en l'exposició de la Galeria Jardín de Barcelona, al novembre de 1957. En aquella ocasió, el catàleg de l'exposició era acompanyat de versos de Josep Carner i Jean Cocteau, i un text d'inequívoca ambició literària d'Alexandre Cirici Pellicer. El contorn poètic de l'escultor difícilment podia passar per alt a un, aleshores, jove poeta extremadament amatent a la renovació plàstica barcelonina com era Joan Perucho. L'escriptor es posa en contacte amb Fenosa des de la consideració a l'artista, membre conspicu de l'escola de París. Però ben aviat aquesta consideració s'engrandeix per l'admiració a la persona que esdevindrà amic. La visita al Vendrell i una sortida conjunta pel «Matarranya i l'Algàs, rius que configuren la frontera ideal d'Aragó»⁽⁷⁾ va consolidar la relació, fins al punt que Fenosa proposa als Perucho que tinguin una casa prop de la seva residència estiuenca. Nicole, muller d'Apel·les, va informar a l'escriptor que era a la venda un casalot antic a Albinyana, a quatre quilòmetres del Vendrell. A partir de començament de la dècada dels seixanta Albinyana entra a formar part del món literari de Joan Perucho. També va ser així que l'amistat entre tots dos artistes s'aferma en la comunió d'un paisatge. Aquest és, sens dubte, un punt clau de

la relació i del qual Perucho en farà un esment repetit en els seus escrits. El paisatge del Baix Penedès i els interiors de les cases de Perucho i Fenosa són font inspiradora de primer ordre per a ambdós artistes, molt sensibles als estrats culturals de la geografia que els envoltava.

Entre l'activitat literària més professionalitzada de Perucho hi ha el prefaci per a exposicions d'artistes. La Sala Gaspar era, en el panorama barceloní, un cas singular en l'intent reeixit d'aproximar les arts plàstiques amb la literatura.⁽⁸⁾ De ben segur els Gaspar coneixien i van prendre en consideració l'aval literari que disposava Fenosa per oferir-li exposar en la seva sala la tardor de 1965. Com hem esmentat, Barcelona ja havia acollit la dècada anterior l'exposició de Fenosa a la Galeria Jardín, on l'escultor va ser presentat amb sengles poemes de Josep Carner i de Jean Cocteau. L'aposta de la Sala Gaspar, doncs, va ser donar continuïtat i engrandir l'àrea literària, i sobretot lírica, de l'obra de Fenosa.⁽⁹⁾ Joan Perucho escriu un text, *L'escultura d'Apel·les Fenosa*, d'evident volada literària en què assumeix el contorn poètic de l'escultor. Un text que després tindrà una difusió més àmplia a la revista *Destino*.⁽¹⁰⁾

Després d'introduir-se en el món editorial a través de «Carroggio» i d'un intent frustrat d'endegar una col·lecció de narrativa a l'editorial Marín, Manuel de Muga, d'edicions «Polígrafa», va demanar a Perucho de dirigir una col·lecció de llibres d'art, «Biblioteca de Arte Hispánico», una dels fites més reeixides del llibre d'art en el panorama bibliogràfic espanyol del segle XX. Entre les de referència de l'art contemporani català d'aquesta col·lecció hi figuren: Joaquim Sunyer, Torres García, Joan Ponç, Joan Miró,⁽¹¹⁾ Antoni Gaudí, Jaume Mercader, Manolo Hugué i el volum dedicat a Apel·les Fenosa (Barcelona, 1969), a cura del crític Raymond Cogniat. El llibre va ser encarregat l'estiu de 1967 en unes

condicions a hores d'ara, com les titlla Nicole Fenosa, «impensables».⁽¹²⁾ Entre les obres realitzades de manera expressa per al llibre, destaca el relleu, pensat com a «jaquette» del volum, on Fenosa hi fa convergir els elements segurament més lligats al territori: l'al·legoria femenina i vegetal de Catalunya, un camí de garrofers i, al fons, el Vendrell, representat pel seu campanar i l'inconfusible àngel-penell. Que nosaltres sapiguem, és l'única representació explícitament vendrellenca de tota l'obra fenosiana.

A l'agost d'aquest mateix 1967, Fenosa va fer el bust de Joan Perucho, la realització del qual n'ha restat testimoni fotogràfic. Aquell mateix estiu, l'escultor també farà el bust d'un amic comú de Perucho, el llibreter d'antiquari Joan Gili i el d'Anita Fernández Martínez, qui va tenir cura de la casa del Portal de Pardo durant vint anys.

Fenosa i Perucho pels carrers d'Albinyana.

El llibre de Cogniat dedicat íntegrament a l'escultor català es va presentar al juny de 1969 a la Sala Gaspar de Barcelona, coincidint amb una altra exposició de Fenosa. Joan Perucho va escriure un breu prefaci que encapçala el catàleg.⁽¹³⁾ El 16 de maig d'aquell mateix any, Fenosa havia fet setanta anys: la seva obra era exposada en el seu país, en la seva ciutat, amb una monografia i un seguit de reconeixements que s'aniran prodigant fins a la seva mort.

El Portal del Pardo del Vendrell o la casa dels Perucho a Albinyana mostren meridianament fins a quin punt eren importants per a ambdós artistes els espais per a viure i per a crear. De fet, els espais són prolongacions dels seus esperits creadors. No els van concebre *ex nihilo*, sinó que van ser triats precisament per l'antiguitat que arrossegaven o, com millor va deixar escrit Perucho, per la sedimentació d'èpoques, objectes, éssers i fantasmes que hi conviuen. Tan bon punt entrem en aquests espais, ens adonem de l'afecció tant de Fenosa com de Perucho per les antiguitats. Els viatges compartits a la recerca d'una arca de núvia o d'una porta castellana conformaven part de les seves activitats de lleure estival. El coneixement de l'escriptor de les comarques de la Terra Alta, Matarranya o del Baix Aragó era intensíssim. Perucho, destinat a finals del cinquanta com a jutge de Gandesa, va recórrer els escenaris de la Batalla de l'Ebre, havia trobat testimonis de l'estada de Picasso a Horta de Sant Joan o va descobrir a Pinell del Brai un fris de Xavier Nogués. Una geografia, no cal insistir-hi gaire, de la qual es nodrirà una part important de la seva literatura de ficció i la periodística.⁽¹⁴⁾ Perucho es va convertir en un excel·lent *cicerone* per les excursions cap a l'interior de la Península, tal com ha recordat Nicole, i mostren algunes fotografies dels dos matrimonis a Alcanyís o Vallderobres.⁽¹⁵⁾

Els Fenosa van atraure cap al Vendrell un grup selecte d'amistats del seu cercle parisenc. Les fotografies testimonien la presència a la platja de Sant Salvador, per exemple, de Tristan Tzara o de Vieira da Silva. Així mateix, algunes amistats van quedar tan seduïdes del paisatge i de l'ambient que els Fenosa van saber crear al voltant seu al Baix Penedès, que van arribar a adquirir o llogar casa en aquella zona. Entre els més íntims figuren Florence i Jean d'Albis, porcellanistes de Llemotges i destacats col·leccionistes de Fenosa des del primer moment, els quals es van comprar una casa entre el Vendrell i Sant Salvador. També van trobar una residència estival, al nucli antic de Sant Vicenç de Calders, el matrimoni de Joan i Elisabeth Gili. Joan Gili (1907-1998) va ser editor i llibreter antiquari a Oxford, cosí germà de Gustau Gili i que, per tant, formava part d'una de les nissagues que han fet excel·lir el llibre d'art i de disseny a Catalunya. La biblioteca de Fenosa deu a Gili peces tan sensacionals com la segona edició de les obres d'Ausiàs March o la primera traducció al francès de la *Crònica* de Muntaner de 1827. Gili va tenir una importància decidida en la difusió de la poesia catalana al voltant de Fenosa. Es va ocupar de l'edició de la *plaque* *L'hamadriade del violí*, poema de Josep Carner dedicat a l'escultura «Violiniste», així com també va ser el responsable de l'edició i traducció a l'anglès de *Formes i Paraules* de Salvador Espriu.

Gili va fer la coneixença de Fenosa a Anglaterra a través d'un amic comú: Irving Davis, un altre prestigiós llibreter antiquari. Joseph Irving Davis (1889-1967) és, sens cap mena de dubte, el perfil de personatge que havia de seduir per força Perucho. Un dels grans llibreters bibliòfils europeus, amb establiment a Londres i a Florència, es va anar especialitzant en el llibre renaixentista italià i obra antiga de caràcter científic i mèdic. La biblioteca de Fenosa va

poder atresorar a través d'Irving edicions renaixentistes de Dante o de Petrarca o una de *L'orlando furioso*, en quatre volums, estampada a Venècia el 1772. Irving era, a més, un gran gastrònom, autor de *A Catalan cookery Book. A collection of Impossible Recipes* (1969), obra il·lustrada amb gravats al burí de Nicole Fenosa.⁽¹⁶⁾

Tal com reconta Nicole, l'acollida que es va dispensar a la casa del Vendrell d'amics i coneguts vinguts d'arreu i que compartien l'admiració per l'art i la personalitat de Fenosa, van convertir les tertúlies i sobretaules en exercicis exquisits d'intel·ligència i bellesa. Com una *chambre du collectionneur* les cases del Vendrell i també d'Albinyana es van anar bastint a partir del criteri, de la intuïció i del gust dels seus propietaris.⁽¹⁷⁾ Cada un dels objectes que configuren aquestes residències constitueix un relat d'una troballa, d'una amistat o d'un prodigi. Uns espais que mostren també la recerca intrínseca de joia, de felicitat; del conreu sofisticat de saviesa. Tant Albinyana com el Vendrell ocupen l'espai estiuenc, d'oci dels seus propietaris. Espais lligats a la família, als amics, a tot allò que constitueix l'*homo ludens*, potser l'àmbit més pur en què es desenvolupa l'ànima creadora dels dos artistes. El casalot d'Albinyana i el Portal del Pardo del Vendrell disposen d'elements d'alguna manera paral·lels que irradien aquesta força, meravellosa o màgica per a Perucho. És el cas de la palmera al Vendrell i de la figuera a Albinyana, arbres que en temps estival sota la seva capçada han estat testimonis de conreu de la més alta cultura. Segurament per a Perucho no era un simple joc d'atzar, però el fet de la presència insistent dels àngels en ambdós artistes crida l'atenció. Fenosa ja els modelava a la dècada del vint i ho farà fins pràcticament la seva mort. Perucho reivindicarà tothora l'angeologia d'Eugeni d'Ors o de l'erudit setcentista Serra i Postius. Tal vegada, el més

meravellós de tot plegat sigui que tant el Vendrell com Albinyana tinguin àngels que custodien les respectives poblacions des del capdamunt del campanar.

Sens dubte, i banda d'un discurs més o menys històric o circumstanciat al voltant d'aquesta amistat i complicitat entre artistes, hi ha un tema d'un abast teòric considerable: les relacions entre la poesia i l'escultura. Carles Riba –el poeta català que més admirava Perucho– en el seu pròleg a les *tankes Del joc i del foc*, afirmava que un dels objectius de la seva poesia és que esdevingués «absoluta inscripció». Volem reprendre aquesta consideració, ja que un dels afanys d'alguns dels textos de Perucho sobre Fenosa és la recerca d'una plasticitat de la paraula, d'una dimensió espacial. Un element que sembla que Fenosa justament contraposa en la seva escultura: des de la més estricta matèria, cerca la conceptualització o, millor, «les formes du sentiment».⁽¹⁸⁾ Perucho va escriure: «Fenosa és un gran lector de poesia i posseeix un sentit segur per a detectar-la allà on es pugui trobar. No debades els poetes han estat els seus amics: Eluard, Ponge, Carner, etcètera. Si hi pensem una mica, descobrim que, en realitat, la seva escultura és poesia corporeïtzada: corporeïtzada per al tacte».⁽¹⁹⁾ La capacitat transformadora de la paraula en la matèria, i també, de la matèria en la paraula, hauria de donar compte de la funció de l'art, de les metamorfosis del mite. I tot això en el «microclima intimista»⁽²⁰⁾ que suggereix el món Fenosa, on es fa un ús deliberat del to menor, mormolador, en el seu sentit més recte i pur: «A vegades em deia que els homes, malgrat llur suficiència, se senten il·luminats per les coses, per les senzilles i petites coses i per la vida que hi germina: l'herba diminuta, una formiga, potser el vol d'un ocell. S'esdevé això en temps de lleure i a l'estiu, i retallats sobre la verdor humida de la gespa, contemplem l'horitzó mentre ens ve un dolç sopor i

ens unim a les mil i una vibracions que ens envolten.»⁽²¹⁾

Perucho, com a crític d'art, valorarà l'escultura de Fenosa en el doble vessant de l'artista vinculat a la millor modernitat parisenca del segle XX i, alhora, de l'artista arrelat al classicisme en l'accepció de maduresa i intemporalitat. Fenosa és un contrapunt i síntesi excel·lent d'un determinat model artístic i humà; una presència cada cop més íntima en la literatura i en la vida del poeta. Perucho acomiada les seves memòries: *Els jardins de la malenconia*, a Albinyana; *un beatus ille*, sota la figuera, al voltant del amic més propers (¿o són àngels?) on no manca «la imatge recordada d'Apel·les Fenosa».

NOTES

- (1) Vull agrair la gentilesa i disponibilitat de Nicole Fenosa, Josep Miquel Garcia, director de la Fundació Fenosa, Maria Lluïsa Cortés i Sofia Perucho. Aquest treball ha comptat amb un ajut de la Institució de les Lletres Catalanes.
- (2) Andrés TRAPIELLO. «Un retrato de Juan Perucho» dins *Joan Perucho o la mirada darrera del mirall* a cura de Rosa Cabré, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1998, pp. 9-12.
- (3) Perucho va formar part de la redacció d'*Ariel* i, per tant, havia de ser sabedor d'un artista com Fenosa, al qual Palau i Fabre va dedicar una "Notícia" o Frederic-Pau Verrié l'esmentava al voltant de l'escultura catalana del moment. A l'índex del volum 14 (desembre de 1947, p. 136) apareixen els noms de Palau, Fenosa, Picasso i Perucho seguits.
- (4) Joan PERUCHO. «L'aventura dels llibres» dins *Joan Perucho o la mirada darrera del mirall* a cura de Rosa Cabré, Barcelona, Universitat de Barcelona i Eumo, 1998, p. 83.
- (5) Cf. Julià Guillamon parla de "l'erudició com a mètodo" per a bastir el discurs narratiu de *Les històries naturals*, cf. *Joan Perucho i la literatura fantàstica*, Barcelona, Edicions 62, pp. 75-142.
- (6) Daniel GIRALT-MIRACLE. «Introducció» a Joan Perucho, *Crítica d'art VII* dins *Obres Completes*, Barcelona, Edicions 62, 1993, pp. 7-14.

- (7) Joan PERUCHO. «La meva petita història d'Albinyana» dins *Perucho i Albinyana* a cura de Manuel Bofarull, Barcelona, Editorial Mediterrània, 1995, p. 57; monografia indispensable sobre la relació entre l'escriptor i Albinyana. Respecte a l'afecció per aquest paisatge fronterer entre Catalunya i Aragó tan present en l'obra (i en la vida) de Peruchó, havia de ser compartida per Fenosa. Els pares de l'escriptor eren d'Almatret (Segrià), població a la qual sempre Fenosa es sentirà molt vinculat. L'Ebre, més que una frontera, és en aquell territori la columna transversal de relacions a banda i banda d'una ribera on els habitants parlen la mateixa llengua. Entre l'obra de Fenosa que posseïa Peruchó a la seva residència d'Albinyana hi figura precisament l'escultura «Ebre».
- (8) Com anys més tard, també els Gaspar encomanaran a Salvador Espriu una presentació a les escultures de Fenosa que esdevindrà *Formes i paraules*, una autèntica perla del darrer treball poètic de l'autor de Sinera.
- (9) Es van exposar setanta-dues escultures i es va editar el catàleg amb prefacs de Joan Cortés i Joan Peruchó, i un poema de R. Santos Torroella: *Exposición Apel·les Fenosa Escultura*. Barcelona, Sala Gaspar, octubre 1965.
- (10) Peruchó publicarà en la seva secció «Invención y criterio de las artes» de *Destino*: «L'escultura de Apel·les Fenosa» núm. 1472, 23-X-1965 i «Actualidad de Apel·les Fenosa» núm. 1520, 24-IX-1966.
- (11) Respecte a Joan Miró hi ha una interessant afirmació de Peruchó que el vincula en aquells anys amb la vila del Vendrell: «També vaig assistir a algunes fires del llibre de Frankfurt, i vaig obtenir per aquelles dates el Premi Nacional al millor llibre editat durant l'any. Fou en aquest període que vaig posar en contacte Joan Miró amb l'aleshores alcalde del Vendrell, Casimir Coll, per a crear dins del municipi la Fundació Miró i el seu Museu, però el projecte s'esvai per desinterès del consistori vendrellenc. Naturalment, fou aprofitat sense dilació per la ciutat de Barcelona» J. Peruchó, «L'aventura dels llibres» *op. cit.*, p. 84.
- (12) «Manuel de Muga va demanar a l'Apel·les que executés dues litografies en color que es van imprimir en 75 exemplars a casa de Fernand Mourlot. Després, l'editor va escollir vint figuretes de fang cuit lliurades a cinc dels exemplars, en els quals es va afegir un exemplar complementari que en justificava l'autoria. De Muga va adquirir en total cent vint escultures. Finalment, l'editor va oferir cent exemplars del llibre dedicats per Fenosa i quasi tots anaven proveïts d'un dibuix original de l'artista» Nicole Fenosa / Bertrand Tillier, *Fenosa, Catalogue raisonné de l'œuvre sculpté*, Barcelona, Polígrafa, 2002, C.R., p. 653.
- (13) *Exposición Fenosa 23 Esculturas. Presentación del libro Apel·les Fenosa de Raymond Cogniat de Ediciones Polígrafa, S. A. Barcelona*, Sala Gaspar, junio 1969.
- (14) Peruchó va escriure diversos articles a *La Vanguardia* i a *Destino* sobre aquests indrets. Tal vegada no s'ha valorat prou el paper precursor de Peruchó a l'hora de cartografiar un patrimoni cultural inscrit en un paisatge, el qual havia desdenyat sovint la tradició literària catalanista. En relatar aquells anys, l'escriptor vincula l'adquisició de la casa d'Albinyana amb l'ocasió fallida d'una propietat a Horta de Sant Joan: «L'Ajuntament d'Horta de Sant Joan, agraït pels textos que havia publicat, volia regalar-me una casa. Bé, de fet, era una casa que gairebé havia quedat sense propietari i que no estava en gaire bon estat; vaig haver de refusar-la, tot agraït el gest. Aquest fou el punt de partida de l'adquisició de la meua casa d'Albinyana.» *Joan Peruchó*, a cura de J. M. García Ferrer i Martí Rom, Barcelona, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 1991, p. 60.
- (15) A l'estiu de 1968, com escriu Nicole Fenosa: «Gràcies als valuosos consells de Joan Peruchó, vam travessar Espanya visitant indrets dignes d'admiració. Des de Terol, vam agafar camins forestals fins a Albarracín. El Baix Aragó era esplèndid, els pollancres rojos com flames del color de les teulades de les cases. Vam passar per boscos enfarinats de neu, fins arribar a les fonts del riu Cuervo, que emana d'un penya-segat, replet de cascades i de múltiples grutes molsudes i verdo-senques...» *Fenosa. Catalogue raisonné de l'œuvre sculpté*, sota la direcció de Nicole Fenosa i Bertrand Tillier, Barcelona, Ediciones Polígrafa, 2002, p. 654.
- (16) Respecte a l'activitat de gravat de Nicole Fenosa i, especialment, la col·laboració en el llibre *A catalan cookery book*, vegeu Josep Miquel GARCIA, «Deliciosos burins i maneres negres de Nicole Florensa», *Del Penedès*. Publicació de l'IEP núm. 17 (2007-08), pp. 13-25.
- (17) Vegeu al respecte: Nicole Florensa, *Aquarel·les*, Barcelona, Ediciones Polígrafa, 2008. Si bé es tracta d'un catàleg d'aquarel·les de la muller de Fenosa, es pot llegir també com un relat paral·lel sobre els objectes que han acompanyat la vida del matrimoni.
- (18) Max JACOB. *Pruna (peintre) et Fenosa (sculpteur)* dins Jean Leymarie, *Fenosa*, Genève, Skira, 1933, p. 40.
- (19) Joan PERUCHO. «Apel·les Fenosa» a *Carnet d'un dilettant, V Obres completes*, Barcelona, Edicions 62, 1990, p. 400 [Assaig Literari, 1].
- (20) Alexandre CIRICI. «Fenosa, com una flama d'aigua» dins *Apel·les Fenosa*, Ajuntament de Barcelona, 1984, p. 15.
- (21) Joan PERUCHO. «Apel·les Fenosa» a *Diari de Barcelona*, 20-IV-1988.